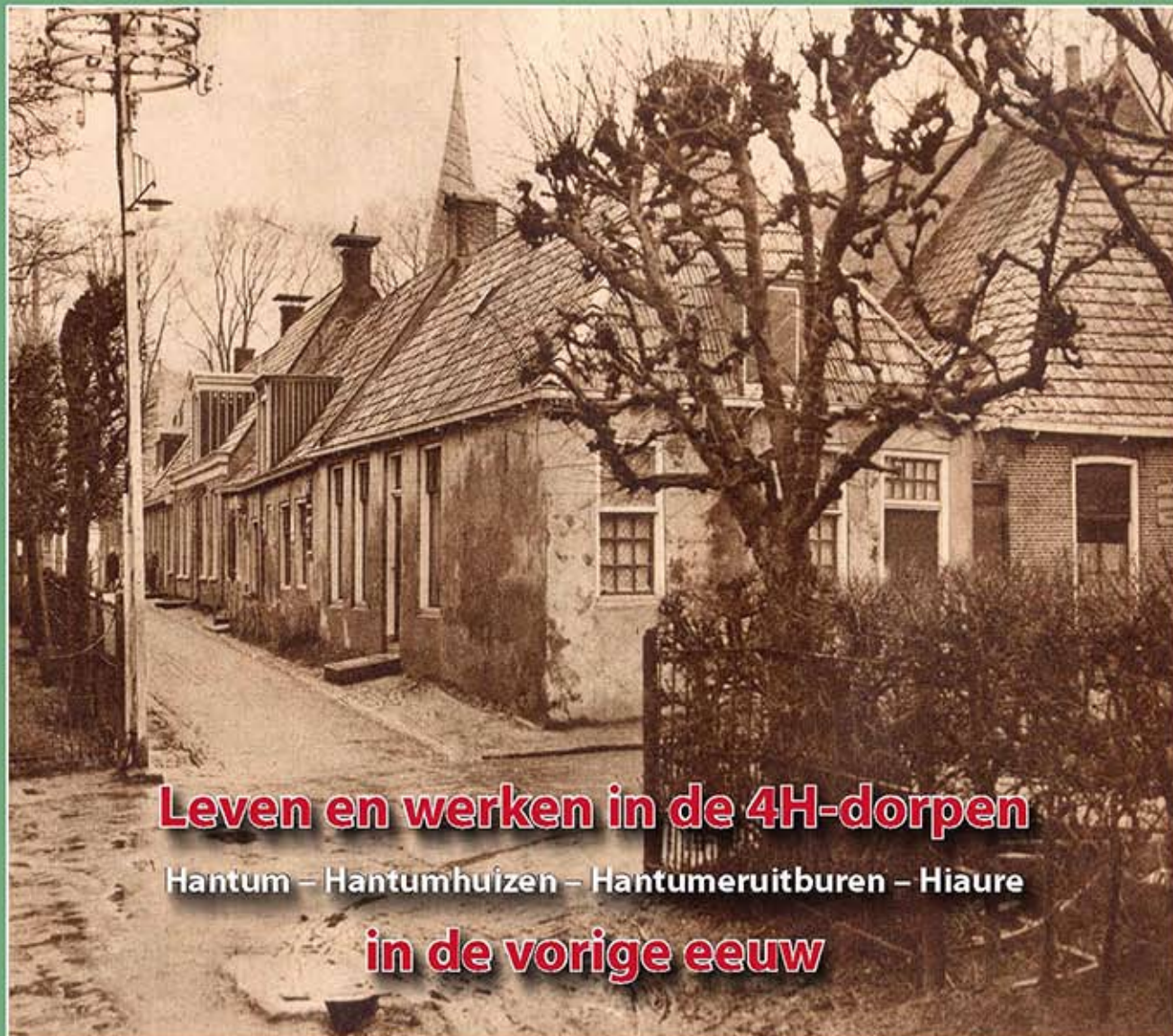

OERLIZ IS IT HEALE WURK ... STINNEN DE OARE HELTE

Leven en werken in de 4H-dorpen

Hantum – Hantumhuizen – Hantumeruitburen – Hiaure

in de vorige eeuw

Uitgegeven door de gezamenlijke verenigingen voor dorpsbelang van
Hantum/Hantumeruitburen, Hantumhuizen en Hiaure

Hantum 2008

Oerliz is it heale wurk, stinnen de oare helte

Oerliz is it heale wurk, stinnen de oare helte

Leven en werken in de 4H-dorpen

Hantum – Hantumhuizen – Hantumeruitburen – Hiaure

in de vorige eeuw

Uitgegeven door de gezamenlijke verenigingen voor dorpsbelang van
Hantum/Hantumeruitburen, Hantumhuizen en Hiaure

Hantum 2008

Inhoud	VOORWOORD	v
	INLEIDING	vii
De hoofdstukomschrijving bevat een link naar het betreffende hoofdstuk.	<u>DORPSGEZICHTEN</u>	i
	Veel veranderingen in de omgeving vallen pas op als je ergens een tijd niet geweest bent. De karakteristieke plekje's in of om het dorp.	
	<u>MIDDENSTAND</u>	25
	De bakker, de slager maar ook de smid en de timmerman. Elk deed zijn uiterste best om de gunst van de klant te winnen en zeker ook te behouden.	
	<u>KERKELIJK LEVEN</u>	71
	De kerken, zo bepalend voor de vier dorpen. De interieurs, waar voor velen – dierbare – herinneringen aan zijn verbonden. Predikanten en de pastorieën waar zij woonden.	
	<u>ONDERWIJS</u>	83
	Scholen en schooltjes. Openbaar, hervormd, gereformeerd, op christelijke grondslag. Ieder in zijn eigen richting of toch liever gezamenlijk.	
	<u>BOERENLEVEN</u>	99
	Het noordoosten van Fryslân is bij uitstek een agrarisch gebied. Veel mensen vonden hun werk 'bij de boer'.	
	<u>VERENIGINGEN</u>	125
	Op het platteland en in de dorpen bestond, en bestaat nog steeds, een omvangrijk verenigingsleven.	
	<u>BEROEPEN</u>	153
	De dorpsomroeper, de wegwerker en de leedaanzegger. Verdwenen beroepen. Lange tijd hebben dorpsgenoten deze beroepen en functies uitgeoefend.	
	<u>GEBEURTENISSEN</u>	171
	De sleur van alledag, eenieder kent dat. Maar opeens gebeurt er iets: een extreme weersuiking, een feest, een aangrijpende gebeurtenis.	
	<u>HOOFDSTUKFOTO'S</u>	201
	<u>COLOFON</u>	203

Voorwoord

Jelle de Wilde

Het was volgens mij net voor de zomervakantie van het jaar 2004 dat ik werd uitgenodigd om namens een vereniging aanwezig te zijn bij een vergadering. Voordat deze begon werden er folders uitgereikt onder de aanwezigen. Hierin stond dat er binnenkort een boek werd uitgegeven, ik weet trouwens niet meer precies waarover. In ieder geval kon je een aantal gegevens invullen en daarna de folder weer inleveren. Hiermee was je bestelling een feit. Ik bezocht destijds wel vaker vergaderingen en het was zeker niet ongewoon dat de uitgifte van een boek over een dorp, stad of streek op deze wijze onder de aandacht werd gebracht.

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat ik mij op een gegeven moment afvroeg of er ook niet eens een boek moest verschijnen over onze 4H-dorpen. Volgens mij was dat er immers nog niet. Natuurlijk waren her en der wel – historische – gegevens bekend en vastgelegd, maar nog niet gebundeld in boekvorm. Maar ja, hoe ga je zoiets doen? Om dan nog maar niet te spreken over wat er in moet komen te staan. Ik heb me toen voorgenomen om uit elk dorp minimaal één persoon te enthousiasmeren om te proberen gezamenlijk een boek over onze 4H-dorpen gestalte te gaan geven. Via de besturen van de dorpsbelangen, waar ook het idee werd voorgelegd en met enthousiasme werd ontvangen, was in het najaar van 2004 de '4H-boekprojectgroep' een feit.

Op 22 november van dat jaar mocht ik op de eerste bijeenkomst de volgende personen begroeten: Mient en Jetty Hof, Kees Dijkstra, Durkje Jellema, Alie van der Heide en Oane Visser.

De eerste bijeenkomsten waren vooral gewijd aan plannenmakerij. De uitkomst daarvan was o.a. dat het in ieder geval een boek moest worden over onze 4H-dorpen met zoveel mogelijk inbreng door inwoners en oud- inwoners. Oproepen in het dorpsblad en de regionale bladen en een aantal informatieavonden zorgden voor aanlevering van heel veel materiaal. Dit varieerde van foto's, Ansichtkaarten en dia's, tot trouwboekjes, koopakten, krantenartikelen en nog divers overig materiaal. Het een nog mooier en interessanter dan het andere. Maar, dat paste nooit in één boek! De projectgroep moest dus keuzes maken. Ik kan u verzekeren dat het geen gemakkelijke opgave was. Gelukkig was al bekend dat materiaal tot ongeveer 1980 geschikt zou zijn voor het boek, maar dan nog. Door uit te gaan van een bepaalde hoofdstukindeling en deze te voorzien van bijpassende foto's, anekdotes en/of verhalen konden we uiteindelijk het boek laten drukken zoals het nu voor u ligt. Het ingeleverde materiaal dat niet in het boek is opgenomen zal worden ondergebracht in een digitaal, via internet te ontsluiten, dorpsarchief. Dit zal de taak worden van een volgende nog te benoemen projectgroep.

Het is een goede gewoonte dat de auteur van een boek het voorwoord schrijft, echter in dit geval is dat niet mogelijk. Immers, iedereen die materiaal heeft aangeleverd of op een andere wijze een bijdrage heeft geleverd aan de inhoud van dit boek, is in feite auteur. Vandaar dat ik de vrijheid heb genomen om vanuit het perspectief als voorzitter van de 4H-boekprojectgroep dit voorwoord te schrijven. Dat brengt me meteen

bij een ander lastig aspect. Ik moet eigenlijk ook iedereen bedanken die een bijdrage heeft geleverd aan dit boek. Maar hoe? Persoonlijk noemen is geen optie omdat er zoveel personen bij betrokken zijn geweest waardoor dit voorwoord zeker 'uit z'n voegen' barst. Bovendien loop ik dan de kans iemand te vergeten waardoor ik haar of hem enorm tekort doe. Daarom houd ik het kort maar krachtig: "Allemaal heel erg bedankt!"

Wel wil ik apart nog een blijk van waardering uitspreken naar de dorpsbelangen van onze 4H-dorpen voor de prettige samenwerking, ondersteuning en het genoten vertrouwen.

Ook de bijdrage van de Gemeente Dongeradeel, waarmee ze aangeeft dergelijke initiatieven te ondersteunen, is zeer gewaardeerd.

Ten slotte is het zeker gepast dat ik stilsta bij de projectgroep die eind 2004 is begonnen aan de klus. Het is immers fantastisch wat zij hebben gepresteerd!

Vier jaar lang minimaal eens per maand vergaderen, ontvangen materiaal scannen en rangschikken, nog 'even' een verhaal verifiëren, uitzoeken of misschien toch nog bekend is wie de persoon op de foto is, proberen om toch nog een foto te achterhalen, teksten corrigeren, de lay-out en opmaak van het boek verzorgen etc. etc.

Daarnaast ook nog eens regelmatig de archieven raadplegen van het Streekarchief en het Admiraliteitsmuseum in Dokkum en het digitale archief van de Leeuwarder Courant, om de puntjes op de i te kunnen zetten. Ik dank ook hen uiteraard voor de toestemming om gebruik te mogen maken van het archiefmateriaal.

De boektitel – 'Oerliz is het heale wurk, stinnen de oare helte' – is dan ook zeer toepasselijk. Als voorzitter zorgde ik voor 'oerliz', maar 'stinnen' daar ging het om! Daar zijn mijn mede-projectgroepleden meer dan in geslaagd!

Na vier jaar enorme inzet, gedrevenheid, doorzettingsvermogen en enthousiasme lukt het hen om, zo mag ik het wel noemen, een uniek boek uit te kunnen geven met foto's, anekdotes en verhalen over onze 4H-dorpen.

Dit had ik vier jaar terug niet durven vermoeden, maar had het ook zeker niet graag willen missen.

Inleiding

Doeke Sijens

KOEKJES UIT BLIKKEN TROMMELS

Niemand kan objectief terugkijken naar zijn jeugd. Er is zoveel dat de herinnering kleurt. Geboren worden in Hantum was in ieder geval geen slechte start. Een veilige omgeving. Dat de wereld daarbuiten veel groter was realiseerde je je nog niet echt. Dat kwam later, als je een tochtje met je vader in de auto maakte of achter op de fiets naar de kleuterschool werd gebracht. Maar zelfs dan kwam je graag terug naar het dorp. Nog veel later drong het besef door dat het maar een nietig dorp was van een paar huizen met daar omheen wat boerderijen.

Je stond er toen niet bij stil dat een terp een archeologisch monument is, maar wel dat het een wonderlijke helling had, waarover je met je fiets heerlijk naar beneden kon racen. Dat de kerken eeuwenoud waren, talloze keren verbouwd en veranderd, interesseerde je niet. Wel dat je er op zondag stil moest zitten en luisteren. Dat dominees gewone mensen waren wist je toen ook nog niet.

In mijn jeugd jaren heerste er in de dorpen een enorme bedrijvigheid. In mijn herinnering reden paard en wagens af en aan, bussen en vrachtauto's denderden langs de huizen, afgewisseld door tractoren met landbouwmachines die in de loop van de tijd steeds groter werden. Iedereen fietste nog. En er waren winkels, waar je elke dag naartoe ging voor de boodschappen. In Hantum waren twee bakkers, een groentewinkel, een kruidenier, een slager en een café. Maar je kon ook naar een oude vrouw om petroleum te halen en er waren – maar dat wist je toen nooit zeker – stille kroegjes. Een kind vindt alles normaal en bekommert zich niet om de achtergronden van wat hij meemaakt. Neem de kerk, die zo'n belangrijke rol in het dagelijkse leven speelde. Je merkte wel iets van tegenstellingen tussen gereformeerd en hervormd en je wist ook haarfijn wie tot welke groep behoorde. Hervormd en gereformeerd waren tamelijk gescheiden werelden. Later kwam je er achter, dat dit vroeger nog veel sterker was geweest, dat de Gereformeerden zich in de negentiende eeuw hadden afgescheiden van de Hervormden en zelfs een eigen kerk hadden gebouwd. Er was door deze twee kerkgenootschappen een diepe scheidslijn door de dorpsgemeenschappen getrokken. Elk had zijn eigen school en verenigingen. Het was een drama als de liefde iemand van de ene naar de andere kerk bracht. Was je gereformeerd dan had je niet alleen een andere dominee maar ging je ook alleen naar die ene bakker. Nu de kerken weer samengevoegd zijn is het niet meer voor te stellen hoe sterk deze scheiding is geweest.

In 1959 werd op de Hantumerhoek een Christelijk Nationale School geopend, met vier klaslokalen. Deze school, waar alle geloven bij elkaar werden gebracht, had een lange voorgeschiedenis. Er waren twee christelijke scholen geweest, elk met hun eigen kleur. Eerder was er ook nog een openbare lagere school geweest, maar die had het niet kunnen bolwerken tussen het wapengekletter van de Hervormden en de Gereformeerden. Deze scholen waren steeds tussen de vier dorpen opgericht, om daardoor genoeg leerlingen te kunnen trekken. Ze stonden haast op een steenworp afstand van elkaar. Pas toen de scherpste tegenstellingen tussen beide

kanten begonnen te slijten, kwam een einde aan deze geldverslindende situatie. De school op de Hantumerhoek was geen slechte school. Er werd natuurlijk veel aandacht aan de Bijbel besteed en ook aan vaderlandse geschiedenis. God en Oranje zaten nog op hun rotsvaste plaats in de wereld.

Wie waren de belangrijkste mensen in de dorpen? Notarissen, dokters of burgemeesters woonden er bij ons niet. Wel een politiemann, maar die vormde niet echt een factor van belang. Bovenaan in de hiërarchie stond natuurlijk de dominee, die ver boven de gewone mensen verheven was. Hem werd op alle terreinen van het leven de grootste wijsheid toegedacht. Daarna volgden enkele 'grote' boeren, die dankzij hun omvangrijke bedrijven de belangrijkste werkgevers van het dorp waren. Ze waren prominent vertegenwoordigd in besturen, kerkenraden en verenigingen. Ook zij werden met ontzag behandeld. Nog een prominente man was het hoofd van de school. Het socialisme, dat elders de verhoudingen al lang had veranderd, speelde in de sterk religieuze dorpen geen rol van betekenis. Standverschillen bestaan nu niet meer. Arbeiders zijn vervangen door machines. Er zijn nog een paar bedrijven, maar daarvan zijn de dorpsbewoners als het gaat om hun inkomen niet meer afhankelijk. De pastorie, ooit een gezaghebbend instituut, heeft zijn functie verloren. De enige dominee die is overgebleven woont zoals iedereen in een gewoon huis.

Eeuwenlang waren de dorpen op zichzelf aangewezen. Vrijwel iedereen die er was geboren bleef er wonen en werd er ook begraven. In de zestiende eeuw moest iedereen van het katholieke naar het calvinistische geloof overgaan, maar verder drong er van wat er in de rest van Nederland gebeurde niet veel door. Wie de oude kaarten bekijkt kan zien dat de dorpjes toen nog veel nietiger waren dan nu. Ook de grote boerderijen vormden een eigen wereld. Gaandeweg is dit veranderd. De wegen werden verhard, mensen trokken er meer op uit. De jongens werden opgeroepen voor militaire dienst, meisjes gingen ook bij andere boeren dan in het eigen dorp werken. Pas in de twintigste eeuw kwamen de echte grote veranderingen: fietsen, treinen, auto's. Weliswaar ging de Eerste Wereldoorlog aan Nederland voorbij, sommige Hantumers moesten toch vier jaar onder de wapenen in Brabant blijven. Van de oorlog merkten de mensen verder nauwelijks

iets, alleen moet van de strijd op zee, die zich hoog boven de Wadden afspeelde, soms iets te horen zijn geweest.

Dokkum bleef lang de grootste plaats uit de buurt, waar alles zich op een iets grotere schaal afspeelde dan in het dorp. Hier ging men naar toe om het Koninginnefeest te vieren. Voor zendingfeesten werden soms nog langere fietstochten gemaakt, tot ver in De Wouden.

De rust van het platteland werd in 1940 wreed verstoord door de komst van de Duitsers. Hoewel het ergste geweld aan de dorpen voorbij is gegaan, kregen ze beslist hun deel aan razzia's en onderduikers. De grote dreiging die er van de bezetting uitging, heeft de religieus sterk verdeelde dorpelingen weer wat dichter bij elkaar gebracht. Na de Slag om Arnhem volgden de evacués, die in het relatief rustige en welvarende Friesland enigszins konden bijkomen. Hoe goed er voor de onderduikers en evacués is gezorgd, blijkt wel uit de langdurige contacten die hieruit zijn ontstaan. In 1965 kregen alle schoolkinderen het boek *Ausweis* voor Noord Oost Friesland, waarin het verhaal over de oorlog in de noordelijke gemeenten van Friesland uitgebreid werd beschreven. Het leerde je dat je diep respect voor de oudere generatie moest hebben, die zich vrijwel allemaal als helden hadden gedragen. Toen geloofde je dat allemaal. Bijzonder aan het boek was, dat er ook artikelen in het Fries waren opgenomen, een taal die je op de Hantumer school niet leerde.

Nadat de ene oorlog voorbij was, begon in Nederlands-Indië een volgende. Jongens, die vaak niet verder dan Leeuwarden waren gereisd, gingen nu met de boot naar een ander deel van de wereld. Mijn vader voer door het Suezkanaal en beschreef dit uitgebreid in zijn brieven naar huis. Dat het om een echte oorlog ging, met een reële kans op doden, is terug te lezen in de bezorgde toon van mijn grootvader in zijn brieven. Kwamen de soldaten terug dan werden ze met erebogen begroet.

Als je jong bent, vind je alle veranderingen vanzelfsprekend. Van de fiets naar de auto, van de zeis naar de grasmaaimachine. Nooit meer in een ijskoude kamer de kachel aan hoeven te maken maar gewoon de gaskachel hoger zetten. Petroleumstellen werden met vreugde aan de kant gezet, koken ging op gas veel

sneller. Het duurde lang voor iedereen in het dorp een televisie had. De families die wel zo vooruitstrevend waren, kregen in de eerste jaren de halve buurt op bezoek om mee te kijken. Voor de komst van de televisie in het dorp was je aangewezen op filmvoorstellingen in het verenigingsgebouw bij de kerk. Van alles wat ik daar gezien heb, herinner ik mij alleen de Comedy Capers.

In Dokkum kwamen grote winkels, waar je van alles goedkoper en makkelijker kon kopen. De kleine winkeltjes in de dorpen kregen het daardoor steeds moeilijker omdat ze hun vaste klandizie kwijtraakten. Van de verkoop van alleen een half brood kon ook een kleine bakker niet bestaan. Gaandeweg verdwenen alle winkels, de meeste werden gesaneerd met subsidie van de overheid.

Pas later denk je met een zekere weemoed aan die dorpswinkels terug. Koekjes die in blikken trommels werden bewaard, een klein zakje rumbonen, een paar appels, een handvol sperziebonen. Dorpswinkels zoals destijds in Hantum en Hantumhuizen zijn nu alleen nog in de arme landen van Europa te vinden.

Hoewel het oude dorpsleven een zekere charme had, zou het verkeerd zijn die tijd te idealiseren. Er was behoorlijke armoede, de kerk hield de gemeenschap in een ijzeren greep en liet niet met zich spotten. Ook de mate waarin de arbeiders afhankelijk waren van de goedheid van hun bazen was erg groot.

Ook het landschap veranderde snel. Wie oude foto's bekijkt ziet overal bomen bij de huizen, prachtige rijen lindebomen, straten met aan weerskanten iepen. Weliswaar had de sterke wind veel van de bomen scheef naar het oosten gebogen, maar het waren sterke, volwassen bomen. De lindebomen voor de huizen verdwenen, ze hielden de zon tegen en hulden de kamer in een permanente schemering. Oude bomen werden weggehaald en zelden vervangen. De dorpen in Friesland zijn daardoor kaal geworden.

Ook van de horizon verdwenen de elektriciteitspalen toen stroom ondergronds ging. Mijn angstigste jeugdherinneringen hebben te maken met storm en kapotte elektriciteitskabels. Mijn vader was betrokken bij het PEB, het provinciale elektriciteitsbedrijf. Soms werd hij ingeschakeld als er een probleem was, als kabels gebroken waren door de harde wind. Sinds ik een dode elektricien in één van die palen had zien hangen, leek mij dit het meest gevaarlijke beroep dat je kon hebben.

Misschien wel de grootste ingreep in het landschap voltrok zich toen oude sloten, vaarten en weilanden opnieuw werden verkaveld. Natuurlijk was het nodig. De moderne boer heeft grote, liefst vierkante stukken grond nodig, die aan een weg moeten liggen. Bovendien moet het land snel kunnen worden ontwaterd, zodat je er al vroeg in het jaar met zware machines op kunt rijden. Door de ruilverkaveling werd de grond onmiskenbaar economischer verdeeld. Er kwamen ook meer verharde wegen, sloten werden rechtgetrokken of breder gemaakt.

In de dorpen werd ook gesaneerd. Oude, bouwvallige huizen werden niet langer opgeknapt maar afgebroken. Meestal kwam er niet een nieuw huis voor in de plaats, maar werd aan de buitenkant van het dorp gebouwd. Zo bestaat de oude kern van Hantum deels uit lege onbebouwde plekken en is het centrum van het dorp bovenop de terp verdwenen. Een aantal oude huizen werd verkocht aan Duitsers, die van de rust in het dorp genoten. Ze kwamen alleen in het weekend, waardoor het leger en stiller werd.

In een dorp waar de conventies van verkering, verloving en huwelijk nog onverkort golden, was de komst van een commune in één van die oude arbeidershuisjes een sensatie. Nieuwsgierig werd er 's avonds in het donker bij de ramen geluisterd, wat er zich in dat huis allemaal afspeelde. Tot problemen kwam het echter niet, wel een teken dat de mensen van Hantum tolerant waren. De gemeenschap werd langzamerhand opengebroken, je hoefde minder je best te doen om erbij te horen. Van de komst van die commune naar de bouw van de Stoepa loopt niet alleen een persoonlijke lijn, het is in zekere mate ook de bevestiging van alle veranderingen die zich in de tussenliggende jaren in het dorp hebben voltrokken.

Veel in Hantum, Hantumhuizen, Hiaure en Hantumeruitburen is veranderd of verdwenen. Toch is de ziel van de dorpen bewaard gebleven. Het zijn geen dode dorpen geworden, waar niets meer gebeurt. Er wordt nog steeds gewoond, geleefd en gewerkt. De school staat er nog altijd en is zelfs uitgebreid. Dokkum komt wel steeds dichterbij, maar de zelfstandigheid ten opzichte van de stad is gebleven. Dit blijkt ook wel uit de sportverenigingen, de kaatswedstrijden en de dorpsfeesten.

Steeds komen er weer nieuwe generaties, met weer nieuwe herinneringen.